

GYULAY PÁL ÉS MARCELLO SQUARCIALUPI

Azon túlmenően, amit Abafáji Gyulay Pállal foglalkozó könyvemben¹ erről a két XVI. századi litterátorról közöltem, az alábbiakban néhány olyan adatot bocsátok közre, amely teljesebbé teszi szellemi portréjukat s kisebb mértékben életpályájukra vonatkozó ismereteinket is kibővíti.

Előjáróban hivatkoznom kell Squarcialupi és honfitársa, Simone Simoni – mindketten olasz orvosok – vitáira,² amelyek több ízben a legszélsőségesebb személyeskedésbe, sőt kölcsönös gyalázkodásba mentek át.³ A luccai származású Simone Simoni (1533–1602) kora egyik roppant művelt embere volt, de kortársai könnyű erkölcséről és csúfszajúságáról is ismerték, nemkülönben vallási állhatatlanságáról.⁴ Marcello Squarcialupi (? –1599) Piombinóban született, szintén az orvosi hivatást űzte, s egyik fő céljának tekintette a rivális orvos befektetését.⁵ Mind a kettőt fűtötte a közismerten lobbanékony olasz temperamentum is. Simoni már Squarcialupival való megismerkedése előtt több más orvossal, filozófussal szenvedélyesen összezapott⁶ s szinte fél Európára kiterjedő vándorlásai, gyakori költözködései feltehetőleg összefüggésben állottak nehéz természetével is. Ugyanakkor az is bizonyos, hogy Squarcialupi sem ment segítségért a szomszédba, ha tollát epébe kellett mártani.⁷

¹Akadémiai Kiadó, Budapest, 1974.

²E vitákról jó összefoglalást nyújt Caccamo, Domenico, *Eretici italiani in Moravia, Polonia, Transilvania (1558–1611)* Firenze–Chicago, 1970. 55–57., bár a sok új összefüggésre rámutató szerző a keleteurópai kutatások eredményeit kevésbé ismeri. Így, Kassai Dávid Zsigmondot (ld. NYIRK 1968/1. 41–53.) „azonosítatlan személynek” nevezi (personaggio non identificato), i. m. 243; ugyanígy ír Lucas Cracerusról (i. m. 244.) és Carolus Osleviusról is (i. m. 237.); az előbbi valószínűleg nem a besztercei prédikátor volt, hanem az azonosnevű enyedi polgár, (vö. *Studia Univ. Babeş-Bolyai Series Philologia* 1963/2. 68.), az utóbbi pedig Dudith András fiának nevelője, Gyulay Pál barátja volt, ld. Szabó György i. m. 46, 121.

³Simoni rendkívüli örömet lel a vitatkozásban. Valaki feljegyezte egy nyilatkozatát: *Oly nagy gyönyöröm telik a vitatkozásban, hogy ha a paradicsomban volnék és meghallanám, hogy a földön egy vita folyik, engedelmet kérnék, hogy odamehessenek, hogy azután rögtön visszatérjek*. ld. Szcuczki, Lech, *Krakkói eretnekek a XVI. század második felében in Földtörténelmi Közlemények* XXIII. (1977.) 389. Ugyanő uo. kiválóan jellemzi mind a két olaszt.

⁴Bock, Fridericus Samuel, *Historia Antitrinitariorum* I. Regiomonti et Lipsiae 1776. 835.; Caccamo, i. m. 139.

⁵Wallace, Robert, *Antitrinitarian Biography* II. London 1850. 342.

⁶Caccamo, i. m. 55–57, 131–132.

⁷Művelődéstörténeti szempontból nem érdektelen, hogy Simoni Squarcialupit nem egyszer a „Bestia Kuruafia” névvel (sic!) illette s ezt a titulust így magyarázta: ... *nyilván nem szeretnék*

Gyulay Pált mind a két vetélytárs igyekezett a maga pártjára vonni, és ezen nem is lehet csodálkozni, hisz a király jóindulatát élvező tekintélyes titkár sokat lendíthetett bármelyik fél ügyén, magasabb körökben elejtett szavaival. Éppen ezért nem véletlen az, hogy Squarcialupi *igen nagy tudású férfúnak* nevezte, akit örökösen tisztelni fog, Simoni pedig neki dedikálta egyik könyvét s ajánlása szövegében kiemelte Gyulaynak a filozófiában való jártasságát: ... *mint aki az egyetemes bölcsélet szilárd ismereteivel a legkíválóbban el vagy látva, elméddel és véleményeddel mindenütt a legtöbbre mérsz...*⁸

Négyszáz esztendő távlatából úgy tűnik, hogy a két olasz orvos vitájában Gyulay Pál inkább Simoni felé hajlott, vagy ha nem is foglalt állást mellette, Simoni igyekezett mindenkiben ezt a látszatot kelteni. Elmeséli,⁹ hogy egy alkalommal Bresztlitovszkban felkereste az épp beteg Bucellát, aki akkor Gyulay látogatását fogadta. A királyi titkár, akinek lelki-szellemi arcképe e futó adat révén emberibbé, kevésbé elvonttá válik, hisz a keresztény tanításoktól és az emberiség kívánalmaitól egyaránt előírt beteglátogatás közben öröközte meg, a felkeresett beteg ágya szélén ülve széles nevetéssel¹⁰ olvasott valamilyen iratot.

A folytatásból kitűnik, hogy a beteget és látogatóját Squarcialupi művei derítették jókedvre s Vergilius *Aeneisét* parafrázálva felszólították a belépő Simonit, hogy *ellenfelének ebből az egy művéből ismerje meg az összes többi*.¹¹ Simonit persze nem kellett kétszer kérni ilyesmire: átfutotta a „nevetséges írásművet” és kikacagta.

Simoni közlése szerint tehát Gyulay Pál tanúsíthatja Bucella vélekedését Squarcialupiról, sőt, nevetésével maga is állást foglalt, véleményt nyilvánított. Hasonló módon igyekszik Simoni feltűntetni Gyulayt akkor, amikor arról ír, hogy még azok a komoly emberek is rossz véleménnyel vannak Squarcialupiról, akiket ő maga akart felkérni ítéldbíráknak művei színvonalát illetően. Neveket nem közöl, úgymond, nehogy Squarcialupit rájuk szabadítsa, de hivatkozik egy Krakkóban 1584. március 15-én kelt levélre, melynek szerzője – Gyulaytól értesülve Simoninak a Squarcialupi elleni küszöbön álló támadásáról – arra kéri a címzettet, hogy a kész mű egy példányát haladéktalanul juttassa majd el hozzá.¹²

---

szerényebbnek látszani, mint azok a magyarok, akik ezt a nem éppen anyagi üdvözetet a nép valamely veleszületett szokása folytán rossz szándék nélkül és senki gyaldzására csaknem minden pillanatban beleszóvik beszédjükbe. Mint tudod, magyarok közt élek, te Magyarország közepén laksz: tehát oly nagy volt-e a bánatom, ha téged magyarul üdvözöltelek? És te hogyan viszonzod? [E szavakkal]: Hazúts látor ... A két utóbbi, valamint a jegyzet elején említett két becsmérő szó a latin szövegben magyarul szerepel. ld. Simonius Supplez ad incomparabilem (sic!) virum, praeclarissimisque suis facinoribus, de vniversa Repub. literaria egregie meritum, Marcellocamillum quendam, Squarcialupum Thuscum Plumbinensem triumphantem ... Cracoviae... 1585. 55. Érdemes volna nyelvileg is felmérni azt, hogy egymás sértegetésére milyen az itt-ott durva olasszal elegyes latin szóbőségük. ld. Simonius Supplez 11–14, 34, 52, 55, 222. és: Simonis Simonii Lucensis Primus Triumphus De Marcello Squarcialupo Plumbinensi adornatus et promulgatus ... Clavdiopoli Transylvanorum 1584. 2–4.

⁸ *Commentariola Medica et Physica Ad Aliquot Scripta Cuiusdam Camillomarcelli Squarcialupi Plumbinensis nunc Medicum agentis in Transylvania ... Vilnae 1584. Előszó. Vö. Pirnát Antal, Arisztotelianusok és antitrinitáriusok (Gerendi János és a kolozsvári iskola) in Helikon 1971. 374–375.*

⁹ *Simonius Supplez 43–44.*

¹⁰ *Effuso risu.*

¹¹ *II. 65.: ...crimine ab uno // Disce omnes.*

¹² *Simonius Supplez 49.*

Más helyen arról olvasunk, hogy Squarcialupi Erdélyt *barlangnak* nevezte, amivel súlyosan megsértette jötevőit, az erdélyieket; Simoni azonban, saját állítása szerint, senkinek sem mutatta meg az ellenfelére nézve kompromittáló írást. A könyv margóján viszont – nyomtatásban – ezt a kísérőszöveget olvashatjuk: *Gyulay ur ismerte ezt és amazt*, – tehát mégiscsak tudott az ügyről.¹³ Nyilván itt Simoni azzal a fikcióval élt, mintha a széljegyzet nem tőle származott volna, hanem a nyomdásztól vagy másvalakitől.

E rövid közlemény végére hagytam egy időrendben korábbi, de jellegénél fogva befejezésül kívánczó esetet, amelyről szintén Simoni könyve tudósít, és ezúttal is azzal a szándékkal, hogy üssön egyet ellenfelén. Simoni elmondja,¹⁴ hogy egy alkalommal Báthory Kristóf fejedelem meghívta ebédre Gyulay Pált és Squarcialupit, mert egy érdekes beszélgetést akart végighallgatni élettani kérdésekről.¹⁵ A meghívásra Gyulay azzal válaszolt, hogy szívesen elmegy és mindent elkövet a fejedelem jóindulatának elnyerése végett, de szeretné, ha másvalaki lenne a vitapartnere, mégpedig „tanultabb és tapasztaltabb” a szóbanforgó kérdésekben, hogy így a fejedelemnek nagyobb legyen az öröme. Így aztán Báthory Kristóf harmadik vendégnek meghívott egy tudós jezsuitát, akivel Gyulay Pál étkezés közben *barátságosan és tudós módra elbeszélgetett, míg Squarcialupi ki se tátotta a száját*.

A Simonitól leírt eset nem csupán Squarcialupi tudatlanságára és Gyulay csevegésben, vitatkozásban is gyümölcsöztethető képességére és felkészültségére vet fényt. Egyben mutatja Báthory Kristóf udvarának egyik érdekes szokását, melyben egy Mátyás király uralkodásával bevezetett, Galeottótól is megörökített¹⁶ s bizonyára Izabella és János Zsigmond közvetítésével fennmaradt, sőt Báthory Zsigmondig terjedő divat élt tovább.

Végezetül annyit, hogy úgy tűnik, Squarcialupi erdélyi tartózkodásának záróakkordja is Gyulay Pálhoz fűződik. Amikor ugyanis Squarcialupinak kitelt az ideje és távozni kívánt Erdélyből, Gyulay elmondotta Simoninak,¹⁷ hogy az elutazás gondolatát Blandrata vetette fel és szorgalmazta: azt akarta ugyanis, hogy a piombinói olasz szedje a sátorfáját, mielőtt a hatalom letéteményesei szólítanak fel erre. Ugyancsak Gyulay volt az, aki bemutatta Báthory Istvánnak azt a levelet, amelyben Squarcialupi hivatkozik felesége betegségére és férjhezadandó lányaira, és ezért engedélyt kér arra, hogy Svájcba távozzék, továbbá anyagi támogatást is kért. Itt is Gyulay humánus profilja villan fel.

¹³ i. m. 58. Az eredetiben: *D[ominus] Iulay nouit hunc et hoc*.

¹⁴ i. m. 88–89.

¹⁵ Így fordítottam azt, hogy *de physiologicis rebus*, bár írhattam volna *egészségügyet* vagy *természettant*, mert a latin szó mindegyiket jelenthette; az azonban kétségtelen, hogy Gyulay Pál nem volt orvos és így inkább bölcséleti oldaláról közelíthette meg a témát.

¹⁶ *De egregie, sapienter, iocose dictis ac factis regis Mathiae*. Edidit Ladislaus Juhász, Lipsiae 1934. 3, 5, 17. stb.

¹⁷ *Simonius Supplex* 66.